

Felhőmozi

Felhőt csak felhőhöz lehet hasonlítani. Magasságot csak a magassághoz.

Valahol lent kezdődött. A völgyek kanyarulataiban, a lombsátrak mélyén, a talaj közelében. Innen indultak el felfelé, a hegycsúcs irányába a lentről összegyűlő meleg páratömegek. A levegő csapdosó nagy ruhaujjai könnyedén emelték át őket az elvadult fenyőerdő fölött, épp csak behomályosították a fennsík fölötti szikrázó kilátást, hogy valahol az egymásra hányt sziklák törmelékének magasságában hidegebb levegőtömegeknek ütközzenek neki. Erre persze csak következtetni lehetett. Abból, ahogy a semmiben hirtelen gomolygó, fehér ballonok sokaságai kezdtek felfúvódni, hatalmas, egymásra tapadó bugyrokra hozva létre, ami nem állt le, hiszen mindegyik bugyor továbbbobbant, újabb és újabb bugyrokra szülve, minden irányba továbbtúrta előre magát a magasban, míg egy hatalmas, szélein és alján szürkés árnyalatú tömbbé nem változott át, amely, mint egy önmagából táplálkozó, túlélrett karfiolrózsa terpeszkedett el a levegőben.

Ezzel azonban a felhő már jóval magasabbra került. Egészen a katlan fölé, a hegycsúcs közelébe, oda eregetett le magából egy elmosódott nyúlványt, mintha azzal próbálta volna magát kipányvázni a magasba. Úgy nézett ki, sikerült is neki. A felhő már nem mozdult, mintha egy határozott kéz rajzolta volna körül, tapadt oda a kékes égbolthoz, belesimulva a magasságba, egy olyan áttekinthetetlen rendszer részeként, amit hiába tagolt néhány felismerhető elem, végső soron nemcsak felfoghatatlan, hanem áttekinthetetlen is maradt. Valami őrzítő tud lakozni a magasban kifeszülő kék ürességben, dermedt nyugtalanság a semmi pupillájában pulzálva. Bármilyen cikkánás, bármilyen elmozdulás az ég szemhártyáján egyből saját értelmetlenségét nyilvánítja ki. Miközben az egész emeletről emeletre készül aláomlani, de mégis ott marad fent egy érhetetlen, boltozódó lebegésben.

Erre az ürességre vetült ki a felhő sziluettje, a megfoghatóság illúzióját kölcsönözve a magasságnak, miközben oldalról az egészet a hegy terpeszkedő sötét tömbje dúcolta alá. De nem lett ettől semmi könnyebb. Csak egészen lent kapott valami határozottságot az egész, a katlan közepében elterülő nagyobbik tó felületén, amely nem engedte minden vonatkozás nélkül őrzöngeni a fenti viszonyokat, felkínálta tükrét a magasnak, és hagyta az ismételtetlent magában megismétlődni.

Ott van a felhő a csúcs közelében. Felfelé tornyozódva, mint menyasszonyi ágyon egymásra hajigált hófehér párnák sokasága. Óriási hasa szürkésbe váltva, mint falusi kultúr-otthonok széles mozivászna feszül ki a magasba. Ott van a reggeli hűvösben, délben a forró napot bújtatva, este pedig hagyja magát az alkony fényeitől aranybarnásra pörkölődni. Attól függően, hogyan esik rá a fény, domborzatának: lankáinak, vájatainak, kanyarulatainak más-más oldalát mutatja meg. Néha egész tisztások jelennek meg rajta, de van úgy, hogy egy szégyenlős kamaszlány kivörösödött fülcimpájához hasonlóan, a fény szinte átégeti elvékonyodott széleit. Máskor egy óriási csecsemő válik ki belőle, és előre próbál evickélni az ég habjain. Miközben egyáltalán nem mozdul, akár egy mozdony által hosszú füstcsík, ami örökre ottelejtette magát egy poros kisváros közelében, amiben valaki, tudtán kívül, éppen egy irtózatot, megbocsáthatatlan tettre készül.

Fent is felhő, lent is felhő. Elbírja a tó. Rezzetelen felületén hagyja elterülni telt kontúrjait, elsimogatott, pufók dudorait. Ahogy elbírja és befogadja a hegy sziklás lejtőjét, meg túlsó oldalánál, ott ahol kiszáradt borókabokrok hajoltak föléje, a rajta terjengő szétszívargó barnaságot is. Ami odafent egymástól irdatlan távolságra kényszerül elhelyezkedni, idelent közel kerül egymáshoz. Belecsúsztatva a tó felületén megnyíló vibráló mélység kráterébe, minden ebben a közelségben lebeg. A támadó, lerohanó valóság teríti szét magát idelent. Egyfajta szikrázó különművészet. Ez a közelség ugyanis nem ad feloldást semminek. Itt nincs irány, nincs kiegészülés, nincs egymásra vonatkozás. Nincs rangsor, ellepezés, árulás sem, egymás akadályoztatása, felszámolása. Nincs semmilyen fojtogató zsúfoltság, ahogy hiányzik a kicsinyes elemek önkénye, hipnózisa is. Csak a vonatkozásnélküliség szédülete abroncsolja egybe a látványt. Az a lélegző szabadság, ami egy triptichon táblaközeiből tud még kifelé áramlani.

Az ismétlődés sem zavaró. Ha túl sok a közelség, elég felröppenteni a tekintetet, hogy újra az ég hol szűkül, hol táguló pályáin körözhessen. Ott, ahol a befogadható megint ezerfelé feszül szét, miközben mégis mindent egyé mos a kék felületek kápráztató csillogása.

Jó ezért csak a felhőt vizslatni. Rajta elnyugodni. Ha pedig túl sok a nagyság, a magasság, még mindig ott a bizonyosság: lenti mása képes áttekinthetőbb viszonyok közé be rendeződni.

Hirtelen bemozdul valami a magasban. Mintha mozgásba jött volna a felhő hasa egy pillanatra. Aztán percekig semmi. Majd megint egy remegés fut végig a felhő alján. A szürkéségből apró, fehér és fekete pontok válnak ki, mint sávokban futkosó hangyák milliói rajzanak szét a magasban. Így fogja évmilliárdokon keresztülnyúlva egy régi tévékészülék katódsugárcsőve az Ősrobbanás nyomait. Mert olyan odafent, mintha éppen vevésre állítanának egy tévékészüléket. Csak éppen nincs jel a vonalban. Ehelyett tömött, vibráló havazás borítja el a felhő alját.

Aztán kitisztul a kép. Még mindig be-bevibrál, de már minden részlete tisztán kivehető. Néhány pillanatra egy mozdulatlan kép válik láthatóvá. A kép alsó felét egy befelé fenyegetően megdőlni, hatalmas egyenlőszárú trapéz sötét tömbje tölti ki. Felső szarvánál éppen

kibújik a nap korongjának élesen világító íve. Az fölött, fordítottan visszatükrözve a nap görbületét, a hold karéja sejlik át az égen, amit rozsdabarna, aranyló felhők sokaságának foszlányai tarkítanak. Nem lehet eldönteni, hogy mi is a tömb: épület, furcsa geológiai képződmény, ismeretlen gépezet, esetleg egy érthetetlen szögből fényképezett repülő szárnya. Ahogy azt sem: reggel van vagy este. Hogy valami elkezdődik, vagy éppen befejeződik.

De nem lehet belefeledkezni a látványba. A kép még néhányszor beremeg, aztán eltűnik. Az adás azonban tovább folytatódik. Hihetetlen élességgel és gyorsan váltakozva más képek, képsorok tűnnek elő a magasban.

Zöldes víz mélyéről lassan, fokozatosan emberi fej emelkedik ki. Éjszaka van odafent. A víz tetején füstfoszlányok úszkálnak, a közelbe lecsapó villámok fényei kísértetiesen világítják be őket. A férfi kivehetetlen arcán csillogó földpakolás maszkja, csak tágra nyíló, vérágas szemei világítanak, bennük fürkésző kíváncsiság, amin lassan az iszony visszfényezve tűnik át. Olyanok ezek a szemek, mintha egy pillanatra a jövőt látnák, mintha a férfi későbbi pusztító tettére tekintenének elő. Aztán megint a felhős égbolt dereng fel. De ez egy másik égbolt. Gomolyfelhők háttéré előtt szőrös majomkar emelkedik a magasba. Hosszú, lapos csontra markolnak rá ujjai, valamilyen állat lábszárcsontjára, majd irtózatossal lendülettel lesújt vele. De az ütés már nem ér célba, hiányzik a következő képkocka.

Gyorsan következnek a képsorok. Már egy hatalmas lépcsőzet látszik, rajta rendezetlen sorokban, fejvesztve rohan lefelé a pánikba esett tömeg. Előttük, elzárva a menekülés útját, kardlapozó lovas katonák sokasága. A földön hullák hevernek. Egy kosárfonatú babakocsi irtózatossal sebességgel, lépcsőfokról lépcsőfokra pattogva, mintha saját feltartóztathatatlan végzete irányába haladna, tart lefelé a menekülő és a földön holtan heverő emberek között. Benne szétvetett kezekkel ijedt kisbaba. Majd szemből egy szemüveges férfi arca tűnik elő. Ráncolt homlokkal, összehúzott, értetlenkedő szemekkel néz maga elé. Mint aki képtelen elhinni, ami a szeme előtt kavarog. Fejét egy oldalsó tükör kettőzi meg, így olyan mintha két ellentétes irányba nézne el egyszerre. Mintha nem lenne elég egyetlen tekintet, egyetlen perspektíva ahhoz, amit látnia kell.

Zuhognak a képek odafent. Természetellenes nagyságban vetülnek ki a felhő aljára. Mintha csak egy olyan felhőmoziban ülnénk, amelyben egy összevissza ragasztgatott celluloidon fut a film. Egymástól független képek, kezdet és vég nélküli képsorok minden rendszer, kapcsolódás nélküli váltakozása. Mert az elején ennyi érzékelhető, miközben az egész mégis az érzékelhetőség, befogadhatóság határait feszegeti. De nemcsak a hatalmas, felhőnyi méretek miatt. Van valami közös a képsorokban. Valami megragadhatatlan, elmondhatatlan, ami, érezhető, mégis a mondás kényszeréből született meg. Valamit mondani akarnak a képsorok. Nem csak külön-külön, hanem együtt is, a rákövetkezés tempójában. Valami rajtuk is túlmutatót, ami különben nem tud megmutatkozni. Mintha csak egy olyan erő vette volna kölcsön őket, ami másként nem tudja kifejezni magát, csak így, ezekre a kiragadott töredékekre szorítkozva, hogy azokból kiindulva, azokból építkezve próbáljon görcsösen eldadogni, nyomatékosítani valamit odafent.

Mert nem ért véget a felhőmozi az utóbbi jelenettel. A képsorok újramezdődtek, de már nem abban a sorrendben, nem azzal a sebességgel pörögtek, mint eddig.

Az első kép, azzal a különös trapéz alakú tárggyal, most csak egy villanásnyira mutatja meg magát, hogy azonnal átadja a helyét a felhős háttér előtt a hosszú csontszárral lesújtó majomkarnak. A majomkar azonban nem csak egyszer sújt le, a képsor a végén megakadva, akár a lemezjátszó tűje egy megkarcolt lemezen, visszaugrik az elejére, újra és újra, amitől a mozdulat a semmit szétpüfölő kalapácsütések sorozatának hat. De újabb, eddig nem látott részletek is feltűnnek. Egy kislány, amint matt csillogású asztallapon oldalra hajtván nyugtatja fejkendőbe bugyolált fejét. Arcán unalom, beletörődés, világvégi szomorúság? – nem lehet eldönteni. Az asztal túlsó oldalán két pohár árválkodik. Minden kóppott, ásványszínű, mozdíthatatlan: az asztal, az ablakkeretek, a falak – akár szentélyt, benne pedig áldozati oltárt látnánk. Kiragadott momentumot egy különös, érthetetlen szerzetárságból. Majd megint a lépcsősoron lefelé menekülő tömeget láthatjuk, de csak egy pillanatig, mert a fejvesztetten rohanó emberek látványán egy másik jelenet tűnik át és erősödik ki, egy alig megvilágított kórházbelső, amelyben sötét, posztókabátos alakok éppen a régies kórtermek berendezéseit verik szét, a betegekkel bántalmaznak, rángatják, ütlegelik, mintha a pokol önjelölt katonái rohanták volna le a helyet, nem tudni honnan felcsapó szenttelen, néma dühvel felvértezve, akik módszeresen lerángatják a matracokat, felborogatják az ágyakat, szétszedik az éjjeliszekrényeket, majd két férfi masíroz be az egyik szobába, letépi a szomszédos helyiséget eltakaró műanyagfüggönyt, egy vénséges vén ember válik láthatóvá, teljesen meztelenül a fürdőkádban állva, de nem is jó szó, hogy láthatóvá válik, valami több történik, az öreg test felfedi magát, megmutatja védtelenségét, süt, világít aszottsága, törekenysége, magát a lehetetlent mutatja meg, egy minden hatalom nélküli, mégis leigázó szépséget, s így parancsol megálljt a rombolásnak, az értelmetlen pusztításnak.

De a film ezzel csak nem fejeződik be. Megint újramezdődik az egész. Megint más sorrendben, más tempóban, újabb és újabb jelenetekkel kiegészülve. Mintha egy áttekinthetetlen puzzle kockáról kockára próbálná kirakni magát odafent, kétségbeesetten és reménytelenül keresné a szélek illeszkedését, a mintázatok, az alakok kirajzolódását. Mind ezt némán, hangtalanul, a felhő egész lenti tartományát lefoglalva magának, úgy, hogy szinte roskadozik a felhő a rá kivetülő képek súlya alatt. Mert a keresés mellett ez a túlzás, halmozódás válik leginkább érzékelhetővé. Meg az az irtózat, szinte szétpattanó feszültség, ami ott munkál minden egyes képben, jelenetben. Hiába vannak az ég szabad fészterájába foglalódva, valamilyen szépségesen roncsolt, sajgó erő ég a képekben. Olyan erő, aminek azonban semmi köze sincs a felhőhöz, a fent kifeszülő magassághoz. Mert leginkább a létrejövéshez van köze és a romboláshoz, a hozzáadáshoz és az elvevéshez, a felmagasztaláshoz és a földbe döngöléshez. Mégsem teljesen idegen odafent. Mert ha akar, felhőket eszik az ember, sziklákat, hegyeket rak a bendőjébe, a magassággal tömi tele a hasát.

Mindent felfal és elemészt. Így tesz széppé, gyönyörűvé bármit, így tesz rondává, csúnyává. Mindent rettenetessé. Helyre is akkor tud tenni valamit, ha egyszer elmozdít. Egyensúlyban csak akkor kerül, ha ehhez felforgatja a világot. Ha egyik kezével megsimogat, a másikkal biztosan megsebez. Renddé hazudja a rendetlenséget, széppé a csúfságot, igaz-zá a hamisságot. Ha szétválaszt, akkor tulajdonképpen összekever. Ha összekever, akkor tulajdonképpen szétválaszt. Ha ad, akkor elvesz. Ha elvesz, akkor ad. Ha megtagad, életet. Ha életet, megtagad. Nincs hová elrejtőznie, nincs hová visszavonulnia, hiszen ha látszódik, akkor tulajdonképpen elrejtőzik, ha pedig elrejtőzik, akkor tulajdonképpen látszódni kezd. Miközben képtelen befejezni, megoldani bármit, mindig csak előremenekül, mindig máshol van, mint ahol szeretne lenni. Fáj a felhőnek, fáj a hegynek, fáj a magasságnak.

Fáj az égnek az ember.

Nincs vége a mozinak. Ugrálnak, pörögnek odafönt a képek. Azonban lent a tavon ebből semmi nem látszik.

Semmi.

Sem a lépcsőn lefelé rohanó tömeg, sem a lábszárcsonttal lesújtó majomkar, a vízből kiemelkedő fej, senki a korházat szétverő posztókabátosok közül, ahogy a meztelen öregember, de még a fejét az asztalon nyugtató kislány sem. Senki, semmi. Csak a felhő lebeg a maga végtelen nyugalomával továbbra is a vízen, rámásolódva a hegy kopár sziluettjére. Hasadozó teltsége szinte teljesen elfoglalja magának a tó felületét. De nem nyom oda, nem tüntet el semmit, miközben az erős napfénytől felszikkraznak a tavon végiggyűrűző apró hullámok, lassan áttetszővé válnak körvonalai, kisimulnak domborzatának formái, akár csak egy mélységes álomba mosódna bele. Lefele a tó mélye irányába, ahol először a kinti formák tűnnek el, majd a fenti fény is, kékesből zöldesbe váltva, fokozatosan elhalványul.

Azonban nem üres a mély. Egy tömör, idegen test dereng át a sötétségen, belesüppedve a málladéki szapba, talán egy valamikor campinggáz fémpalackja. Ki tudja, mióta hever a tó alján. Mintha egy hatalmas marok préselte volna össze, mára már teljesen elveszítette eredeti méretét és formáját, az acélkék fémfestés lepattogott az oldaláról, így alig vehető ki a valamikor ráfestet csúcsokkal szabdalta hegyvonulat kékes-fehéres sziluettje. Mégsem csak a legyőzöttség sugárzik belőle. Mint csúnya, bűzös hányadék, undorító köpet hever a mélyben, és a sarokba szorítottak, a megverték gyűlölködése árad belőle. Még így kifacsartan, sérülten, összementen is harcban van, még mindig veszélyes. Akár egy kivert, gazdátlan kutya, nyüszít, kapar, bármikor harap. Utolsó erejével is a toroknak ugrik. Jobb ezért felemelkedni a vízből, s magára hagyni, folytassa egyedül aljas küzdelmét.

Fent továbbra is a felhőfilm pörög. De már másképp mutatkoznak meg a képek, mint eddig. Még feltűnik két új jelenet. Először egy idős, fején régi vágású kalapot hordó férfi profilja, aki érezhetően megrendülten áll egy hatalmas halszerű lény – talán bálna lehet – feje előtt. Két egymás felé forduló félprofil, szem és száj. De nem a férfi megrendültsége

a legmegdöbbenőbb, hanem a bálna szeme, az mered ránk a magasban, de nem is mered, csak lecsukhatatlanul tágra nyílik, és néz, csak néz ásványi tekintetével, minden emberi értelem nélkül a világ felé fordulva, úgy, hogy minden, ami van, ami feltűnik, hiánytalanul elúszik előtte, belekerül ennek a szemnek a sugarába, hogy egy felfoghatatlan mérce szerint mérethesse meg. Majd egy gépterem néhány felnagyított részlete válik láthatóvá. Hatalmas mozgásban lévő fémdugattyúk, meg szaporán forgásban, pörgésben levő lendkerekek, fogaskerekek sokaságának munkája. Ezt az egész túlfűtött, mechanikus mozgást pedig egy különleges óra méri, számlapja nem tizenkét, hanem tíz egységre van felosztva. Mint egy időt szeletelő bárd halad a számlapon a másodpercmutató a tízes szám fele, ahol az óramutató és – egy egységnyivel lemaradva – a percmutató várja, de nem azért, hogy az időt, hanem hogy valaminek a beérkezését, a végét jelezzék.

Igen, mintha végre valami be akarna fejeződni odafent. De már nem azzal a reménnyel, hogy kirakódik a puzzle, s összeáll a történet, lepörög a film. A jelenetek már alig váltogatják egymást, nem is futnak már végig, csak kimerevednek egy-egy momentumnál, kinagyítódik valamelyik részletük, hogy egy eddig észlelhetetlen nézőpontból is megmutassák magukat.

Mintha magát a filmet is filmeznék.

Leginkább az emberi fejeket keresi a kamera. De alig hagyja egészében megmutatkozni őket, mintha egy új tájat fedezne fel magának, pásztázni kezd rajtuk, ráközelít egy-egy részletükre, felnagyítja, hagyja így megmutatkozni.

Először a kislány fején állapodik meg. Van valami megadás, belenyugvás a közléről megmutatott fej tartásában. Mintha nem is asztalon, hanem a guillotine deszkájának bevágásán nyugodna a fej. A tekintete sincs jelen, az asztal vastag márványlapján visszaverődő fény játékában oldódik fel. Majd még jobban ráközelít a fejre a kamera. Először a boltozódó homlokra csúszik át. Egy hatalmas dudorra a homlok alsó oldalán, ami oly hatalmasnak tűnik, mintha abban az irányban mesterségesen torzították volna el, s ezáltal meghosszabbították a fejet. Elindul az orrnyergén lefelé, a vastag, húsos orrcimpákon, az ajakbarázdák irányába. Ott megtorpan, de csak azért, hogy alaposabban körüljárhassa a száj, az ajkak egész területét. A száj innen hatalmas duzzanatnak tűnik, polip húsos szívo korongjának, s hiába záródik szorosan össze, szinte pulzál rajta a hús, az ajakprémek saját súlyuktól megereszkedve lefittyednek, mintha elfertőződött volna ott a fej, és ezért begyulladt a hús, ezt a bedagadt húst pedig egy lefelé tartó, hullámzó hasíték választja ketté, felő, hogy szétnyílik ott a duzzanat, és valami sötét, izsamós massa bugyborékol, ömlik kifelé. De megint átbillen innen a látvány, megint egy közelkép, a lépcsőn lefelé patogó babakocsit szörnyülködve figyelő férfi feje tűnik fel. Először nem is magára a fejre, hanem annak tükörképére zoomol a kamera, ott minden elmosódottabb, anyagszerűbb. A fej körvonalai sem vehetők ki tisztán, a lobogó hajzat, mint szélcibálta fák lombja oldódik fel a háttér erdejében, míg maga az állcsúcs a földbe fúródva rögzíti lentről a fejet. De a tükörből kiszakadó arc sem sokkal életszerűbb, a bőr zsírosan fénylő gyűrődései, árcai

közletről már hegyláncok vonulatához hasonlítanak, amelyeknek ormait vastag hó takarja. Az orr egyik üregét valami félig betapasztotta. A szemek vaksi krátere apróra zúzott kavicsokkal van feltöltve. Az egyik fület apró állatok rághatták ennyire szét. A szájban összezúzott, csörömpölő csontok. De az egész száj, mint szétcsókolt rúzsfoltt, elmosódott, elkenet. A szétnyílt ajkak pedig a sötétet szürcsölik mohón magukba.

Megint vált a kamera. Innen azonban már nem dönthető el, kinek a feje is látszik. De már nem is fejeket, hanem egyetlen fejszerű masszát nézünk, amelynek részleteiben megannyi fej remeg tovább. Fej, vagy valami más. Kiszikkadt mező, gödrök lyuggatta dombtető, vízenyős fővény. Vászarpultra hanyagul ledobott, saját súlyától megremegő zsírtömb. Kövek, sziklák, lemart hegyoldalak. Nyálkásodó, rózsásan fénylő húscsapatok. Fodrok, jéggégé fagyott hullámok. Valami közös a fent szétterülő világgal. Mert mintha ezt kereste volna egyre megszállottabban és aprólékosabban a kamera. Azt, ami közös egy felhőben, az égbolttal, a magasságban és az emberi arcban. De ahol a közös megmutatkozott, ott csak egy feldúlt, felprédált vidékre akadt. Sérültségekre, sebekre, fájdalomra.

És üvöltésre.

Mert végül ezzel állt össze a fejmassza a felhőn. A felszívott sötétség kifeszítette és oldalasan eltorzította a száját. Kiguvasztotta a szemeket, roncsolásig feltúrta az orrot, a hullaszínű, felbomlásban levő bőr pattanásig feszült a csontokon, a koponya göbös lemezein.

A fej némán üvöltött.

De nem is a fej volt az. Az üvöltés használta a fejet, az arc széteső, eltorzult elemeit, a száj feneketlen üregét. Minden, ami ott volt, az üvöltéshez igazodott. Minden részlet elhasználódott, készült átalakulni valami másba. Ahova úgysem lehetett eljutni. Hiszen nem létezett semmi, amit ki lehetett volna üvöltetni.

Nem rejtőzött semmi az üvöltés mögött.

A bálna pedig mosolygott.

Mert még egy utolsót kattant a látvány. A bálna fejére közelített a kamera. Bőrének állagára, amely innen közletről nedvességtől felhólyagzott, málladozó vakolatra hasonlított. A szeme ugyanolyan volt, mint eddig. Élettelenül, fókuszátlanul kínálta fel magát a világ tükrének. A száj azonban... a száj mosolygott. Széle enyhén felfelé ívelt, nem csupán a mosoly bujkált rajta, hanem valami a vénék mindennel elszámoló, beletörődő, de mégis huncut bölcsességéből.

Igen, ez maradt a végére. A fej üvöltött. A bálna mosolygott.

A tavon azonban továbbra is csak a felhő lebegett. ■ ■ ■

■ **Tamás Dénes** (1975, Sepsiszentgyörgy): író, kritikus, egyetemi oktató. Eddigi kötetei: *Honfoglaló esszék*, Korunk–Kompress, Kolozsvár, 2013; *Minden egész...*, Lector Kiadó, Marosvásárhely, 2016.